

چالش ها و فرصت های آموزش مجازی از نگاه معلمان شیراز در دوران کرونا

احمد عباسی دره بیدی^۱، علی ابراهیمی^۲

۱- کارشناس ارشد شیعه شناسی با گرایش جامعه شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول)

۲- کارشناس ارشد جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد

چکیده

مسئله اصلی پژوهش حاضر که با روش کیفی و به شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی با استفاده از مصاحبه با معلمان شهر شیراز انجام شده است، بررسی و شناخت چالش‌ها و فرصت‌های آموزش در فضای مجازی فراروی تعلیم و تربیت است. پس از بررسی منابع و داده‌های جمع‌آوری شده از مصاحبه‌های انجام شده مشخص گردید که مهم‌ترین چالش‌های فضای مجازی را می‌توان در چهار بعد؛ "ابزار و منابع مورد استفاده"، "معلم"، "دانش آموزان"، "خانواده‌ها" جمع بندی نمود. در بعد ابزار مورد استفاده مهم‌ترین چالش‌ها؛ یادگیری سطحی، نبود برنامه هماهنگ، سرعت پایین نرم افزار شاد، سردرگمی در استفاده از نرم افزارها، عدم توانایی تدریس دروس کارگاهی و آموزشگاهی شناسایی شده‌اند. در رابطه با معلمان مهم‌ترین چالش‌ها؛ عدم برگزاری دوره‌های آموزشی، آموزش مجازی و آموزش کار با شاد و سایر پیام-رسان‌ها، نداشتن سواد مجازی و غافلگیر شدن معلمان، به خطر افتادن حریم خصوصی معلمان، تقلب کردن بچه‌ها و عدم ارزشیابی دقیق و ناتوانی در کنترل مدیریت آن، نبود زیرساخت مناسب، عدم تناسب محتوای آموزشی موجود با محتوای آموزش مجازی، محدودیت دروس عملی و کارگاه، بازدهی کمتر، شناسایی شده‌اند. در رابطه با دانش آموزان نیز مهم‌ترین چالش‌ها؛ عدم ارتباط و تعامل رو در رو، نداشتن سواد رسانه‌ای، نبود محیط مناسب برای ارسال صدا و فیلم، نداشتن سابقه و آموزش در زمینه آموزش مجازی، نداشتن امکانات، گوشی و دسترسی به تکنولوژی، دوری از دوستان و همکلاسی‌ها، آسیب دیدن پایه‌های ابتدایی خصوصاً بویژه اول و دوم، دور زدن آموزش‌ها، به خطر افتادن سلامت جسمی و روحی، نابرابری در میان دانش آموزان شناسایی شدند و در رابطه با خانواده‌ها مهم‌ترین چالش‌ها؛ وضعیت نامناسب اقتصادی و نداشتن هزینه تهیه گوشی و اینترنت، درگیر کردن امکانات و تمام افراد در آموزش، افزایش نابرابری آموزشی، پیدایی مشکلات روحی - روانی بخاطر سختی شرایط، ایجاد بی‌میلی و بی‌اهمیت جلوه دادن آموزش‌ها، عدم پذیرش تجربه جدید آموزش مجازی برای خانواده‌ها، سوءاستفاده بچه‌ها از این دوران و سیر در سایر فضاهای مجازی شناسایی شدند که با ذکر فرصت‌های ایجاد شده، در نهایت متناسب با هر یک از چالش‌های شناسایی شده در ابعاد چهارگانه فوق، راهکارهای عملیاتی و اجرایی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: آموزش مجازی، چالش‌ها و فرصت‌ها، کرونا، معلمان، دانش آموزان، خانواده‌ها.

۱- مقدمه و بیان مسئله

پیشرفت های فناوری های نوین در زندگی و جامعه مدرن، فضای مجازی و آثار آن نقش و جایگاه بی بدیلی به خود اختصاص داده اند تا جایی که شاید به جرأت می توان گفت تصور جامعه معاصر بدون آنها، بسیار دشوار به نظر می رسد و باید قبول کرد و اذعان نمود که این واسطه ها تأثیر عظیمی بر حوزه های مختلف زندگی بشر می گذارند (امیدی آوج، ۱۳۹۲: ۴۶۳) و نظام های اجتماعی و نهادهای مختلف را به صورت های گوناگون با خود درگیر نموده است.

محققان و صاحب نظران، همگی بر این نکته اتفاق نظر دارند که مهم ترین سرمایه ی هر کشور، نیروهای متخصص و کاردان آن کشور است (فرخ مهر، ۱۳۸۸: ۴۴)، داشتن و بهره مندی از نیروهای متخصص مرهون تعلیم و تربیت همچنین آموزش و پرورش صحیح است. در نظام اسلامی کوشش در جهت تشخیص و شناسایی نیازهای جامعه در همه زمینه ها و کسب دانش و آگاهی های لازم و انجام دیگر مقدمات به منظور رفع این نیازها، چنان اهمیتی دارد که از آن به صورت تکلیف شرعی نام برده می شود (حسینی، ۱۳۷۳: ۳۳).

وجود بیماری در زندگی انسان ها گریزناپذیر است و به عنوان بخشی از زندگی آنان شناخته می شود. اما پیدایش برخی از بیماری های خاص باعث تغییر کنش و سبک زندگی انسان ها به صورت گسترده می شود. به عنوان مثال شیوع ویروس کرونا در جهان و در ایران، علاوه بر تغییر در رفتارها و مفاهیم سیاسی، اقتصادی، زیست محیطی و ... خسارت بسیاری به آموزش و آموزشگاه های آموزشی وارد کرده است. به نوعی بسیاری از مدارس و دانشگاه ها تعطیل شد و آموزش در نظام آموزشی کشور به صورت مجازی دنبال گردید و به دنبال آن بسیاری از کاربران آموزشی در این دوره بیماری با مشکلاتی از قبیل، سرعت نامطلوب اینترنت، هزینه بالای ترافیک، آشنا نبودن با چگونگی راه اندازی نرم افزارهای آموزشی و دسترسی به مدرس مواجه شدند و همین عوامل ادامه روند آموزش در برخی حوزه ها را با چالش مواجه کرده است. از طرفی نیز بسیاری از هزینه های رفت و آمد، ترافیک، ارتباط اندک و ... در زمان آموزش مرتفع گردید و افراد می توانستند بدون رفت و آمد و مشکلاتی از این سبک و سیاق از آموزش برخوردار شوند. با وجود این باید در نظر داشت که نظام آموزشی یک مجموعه پیچیده، پویا، پیوسته در حال تحول است که که وظیفه ی آن تربیت نیروی ماهر و متخصص است. این نظام به عنوان یک سیستم از اجزایی تشکیل شده است که فراگیران به عنوان درون داد، اصلی ترین عنصر آن به شما می روند، لذا توجه به موفقیت تحصیلی امری ضروری برای توسعه ی آموزش و پرورش هر کشور محسوب می شود (موحد محمدی، ۱۳۸۲، یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۵)، لازم است با توجه به شرایط پیش آمده و فراگیری بیماری کرونا در سراسر جهان، آموزش ها به صورت مجازی و بواسطه رسانه ها و فضای مجازی دنبال گردد. اما به نظر می رسد با توجه به تغییر و تحولات سریع و فناوری های موجود رو به رشد به ویژه در عرصه ی تکنولوژی های ارتباطی و گسترش فضای مجازی، نوع نگاه، نگرش و طرز فکر و تلقیات مردم و خصوصاً معلمان و دانش آموزان دچار تغییر شده و به تبع آن اهمیت آموزش و پرورش رسمی و جایگاه آن تا حدی دستخوش تغییر و چالش شده است. اگرچه در دنیای امروز پیشرفت در زمینه تکنولوژی ارتباطات و انتقال اطلاعات باعث بوجود آمدن تعاملات فرا زمانی و فرا مکانی گردیده است و فرصت های زیادی را برای امور مختلف از جمله آموزش در اختیار انسان ها قرار داده است، ولی مشکلات مدیریتی و اخلاقی زیادی را پیش روی برنامه ریزان و مدیران قرار داده است (حبی، ۱۳۹۲: ۴۷) و لازم است تا این امر مورد بررسی علمی و دقیق قرار گیرد تا علاوه بر شناخت چالش های آموزش و فضای مجازی، فرصت های آن نیز شناخته گردد. به همین دلیل سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که مهم ترین چالش ها و فرصت های آموزش در فضای مجازی از نگاه معلمان نظام تعلیم و تربیت چیست؟ و به تبع آن مهم ترین راهکارهای کنترل و مدیریت این چالش ها چه می باشد؟

۲- اهمیت و ضرورت پژوهش

دانش آموزان هر جامعه قشر کارآمد و آینده سازان هر کشور هستند. گروهی که بخش عمده ای از برنامه ریزی و بودجه کشور را به خود اختصاص می دهند و پیشرفت تحصیلی آنان در کسب موفقیت شان و توسعه پیشرفت از اهمیت بسزائی برخوردار

است. بنابراین شناخت عوامل مرتبط و مؤثر در پیشرفت تحصیلی آنان و توجه به آن ها گامی به سوی توسعه پایدار است. پژوهشگران بیان می کنند، مهمترین نشانگر بازده علم و برجسته ترین نشانگر عملی که هر نظام آموزشی باید انجام دهد، پیشرفت تحصیلی یادگیرندگان است. از این رو موفقیت هر نظام آموزشی بستگی به این دارد که نظام تا چه حد و چه میزانی توانسته است به عملکرد مورد انتظار دست یابد (قنبری و سلطان زاده، ۱۳۹۵). با پیدایش و همه گیری ویروس کرونا در سراسر جهان و از جمله ایران و با توجه به رعایت موارد بهداشتی و دوری از اجتماعات و تغییر برنامه های زیستی و مخصوصا آموزشی، دقت و توجه به رسانه ها و فضای مجازی و قابلیت های آنان بسیار افزایش یافته است و از آنجایی که سرعت رشد این فناوری بسیار بالا است، یادگیری نحوه استفاده از آن نیز باید به سرعت رشد و گسترش یافته و معلمان و دانش آموزان این توانمندی را کسب کنند.

بیماری کرونا خیلی سریع رشد پیدا کرد و آموزش و تعلیم و تربیت را نیز مانند سایر جنبه های زندگی تحت شعاع قرار داد و معلمان و دانش آموزان خواسته و ناخواسته مجبور به ادامه تعلیم و تربیت از طریق فضای مجازی و رسانه ها شدند، این امر فرصت ها و چالش هایی را برای آموزش و همچنین معلمان و دانش آموزان پدید آورد که آگاهی و شناخت آن ها می تواند در بهبود شرایط و کسب آمادگی لازم برای موقعیت های مشابه مفید باشد. معلمان از جمله گروه های اصلی و خط مقدم آموزش به شیوه مجازی بودند و با استفاده از انواع رسانه ها و فضاهای مجازی مختلف با چالش ها و فرصت های این روش آشنا هستند. به همین دلیل اهمیت و ضرورت این پژوهش برای آن است تا به بررسی چالش ها و فرصت های آموزش مجازی از نگاه معلمان در دوران کرونا بپردازد.

۳- پیشینه پژوهش

از آنجایی که ویروس کرونا جوانب مختلف زندگی انسان ها را در سراسر جهان تحت تأثیر قرار داده است، تا کنون تحقیقات مختلفی از جنبه های مختلف در این رابطه انجام شده است. در ادامه به برخی از مهم ترین آن ها که با موضوع پژوهش ارتباط بیشتر دارند، بیان می شود؛

- سلیمی و فردین (۱۳۹۹) در پژوهش خود با عنوان؛ «نقش کرونا ویروس در آموزش مجازی، با تأکیدی بر فرصت ها و چالش ها»، به بررسی نگرش معلمان مقطع ابتدایی شهر زاهدان درباره فرصت ها و چالش هایی که ویروس کرونا برای آموزش مجازی در مدارس با بهره گیری از روش تحقیق آمیخته متوالی ناهمزمان اکتشافی (کیفی - کمی) پرداختند و به این نتیجه رسیدند که چالش ها و فرصت ها در سه سطح کلان، میانی و خرد مطرح و طبقه بندی شد. در سطح کلان چالش های، عدم داشتن تفکر راهبردی مدیران و برنامه ریزان؛ سیاست گذاری نامطلوب، ضعف تکنولوژی آموزشی و مدیریت ناکارآمد؛ در سطح میانی چالش ضعف فناوری های معرفی شده، نداشتن استقلال و آزادی عمل و برهم خوردن بودجه بندی مطرح شده و در سطح خرد حاصل گردید. همچنین از نظر مشارکت کنندگان، شیوع کرونا فرصت هایی را در سطح کلان (فراهم کردن زمینه تغییر، توجه به داشتن برنامه ریزی راهبردی و توجه به آموزش های بر خط و مجازی، سطح میانی (خلق فرصت آموزشی برابر و خلق نوآوری آموزشی جدید) و سطح خرد به دنبال داشته است.

- در یک پژوهش دیگر با عنوان؛ «ارزشیابی از آموخته های دانشجویان در دوران کرونا: چالش ها و راهکارها»، رضایی (۱۳۹۹) به بررسی شیوه های ارزشیابی از آموخته های دانشجویان در دوران کرونا: چالش ها و راهکارها با تأکید بر عدالت ارزشیابی پرداخته است. نتایج نشان داد مهمترین شیوه های ارزشیابی از آموخته های دانشجویان در دوران شیوع ویروس کرونا (آموزش مجازی) عبارتند از امتحان حضوری (در صورت مجوز مبادی ذیربط)، امتحان کتبی مجازی، امتحان شفاهی مجازی، پرسش و پاسخ شفاهی، ارائه های مجازی، کارپوشه الکترونیکی و ارزشیابی چندگانه (تلفیقی). همچنین با توجه به نظرات پاسخگویان، بسنده کردن به یک روش ارزشیابی، اعتبار ارزشیابی را کاهش می دهد و لذا لازم است متناسب با محتوا و اهداف از روش های چندگانه (تلفیقی) برای ارزشیابی آموخته های فراگیران استفاده کرد.

- مولایی قولنجی (۱۳۹۹)، در پژوهشی با عنوان «بررسی چالش ها و مشکلات تدریس فضای مجازی در ایام شیوع ویروس کرونا از دیدگاه معلمان» با روش کتابخانه‌ای به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های تدریس در فضای مجازی در دوران کرونا پرداخته است و ضمن برشمردن فرصت‌ها و چالش‌های فضای مجازی، بر این عقیده است که رسانه‌های مجازی می‌توانند پاسخگوی نیاز معلمان و آموزش در این دوران باشند.

- زندی (۱۳۹۹) در یک گزارش با عنوان؛ «تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای آموزش و پژوهش مجازی در رشته‌های مهندسی در شرایط همه‌گیری ویروس کرونا (کووید ۱۹) در کشور» به بررسی نقاط قوت و ضعف آموزش مجازی، نقاط قوت و ضعف برنامه‌های پژوهشی و ارزشیابی پرداخته است و در نهایت راهکارهایی چون؛ تأمین اعتبار، تجهیز دانشگاه‌ها و تدوین دستورالعمل‌های مناسب و ... ارائه داده است.

- موسوی و جعفری (۱۳۹۹)، در پژوهش خود با عنوان «آموزش مجازی در دوران کرونا، فرصت‌ها و چالش‌ها»، با روش کتابخانه‌ای و بررسی کتاب‌ها، مجلات و مبانی نظری موجود به بررسی اهمیت آموزش مجازی در دوران کرونا فرصت‌ها و چالش‌های آموزش مجازی پرداخته‌اند.

- سمیعانی و حاجی محمدجواد خشکه (۱۳۹۴) در پژوهی با عنوان؛ «تبیین فرصت‌ها، چالش‌ها و کارکردهای فضای مجازی در ساحت تربیت سیاسی و اجتماعی» به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های فضای مجازی و کارکردهای آن پرداخته‌اند. مباحث حوزه چالش‌ها حول دو محور مطرح بوده است: یکی چالش‌های کارکردی فضای مجازی و دیگری، نحوه مدیریت و واپایش فضای مجازی که محور دوم باعث شده تا کفه ترازوی چالش‌های فضای مجازی برای کشورهای در حال توسعه از جمله ایران سنگین‌تر باشد. آن‌ها بر این باورند که در حال حاضر با توجه به نحوه مدیریت آن، چالش‌های فضای مجازی بیش از فرصت‌ها می‌باشد.

۴- روش پژوهش

به منظور رسیدن به اهداف پژوهش از روش تحقیق کیفی و به منظور تحلیل اطلاعات گردآوری شده از روش تحلیل محتوا استفاده شد. شرکت کنندگان پژوهش را تمام معلمان شیراز در همه پایه‌های تحصیلی تشکیل می‌دهند که در ایام کرونا مشغول استفاده و تدریس و آموزش با فضای مجازی بوده‌اند. برای انتخاب شرکت کنندگان از دو روش؛ نمونه گیری هدفمند (انتخاب افرادی که دارای اطلاعات و توانایی لازم و سابقه آموزش و ارزشیابی با فضای مجازی بوده‌اند) و نمونه گیری گلوله برفی که در آن افراد مصاحبه شونده، فرد دیگری را که فکر می‌کنند می‌تواند یاریگر محقق باشد، معرفی می‌کنند.

تعداد نمونه مورد مصاحبه بر اساس اصل اشباع در حجم نمونه در نظر گرفته شد (گلیسر و استراوس، ۱۹۶۷؛ استراوس و کوربین، ۱۹۹۸) بر طبق این اصل، زمانی که محقق به این نتیجه برسد که انجام مصاحبه‌های بیشتر، اطلاعات بیشتری در اختیار وی قرار گرفته و صرفاً تکرار اطلاعات قبلی است، گردآوری اطلاعات را متوقف می‌سازد (رضایی، ۱۳۹۹: ۱۸۵). نظرات افراد مصاحبه شونده در این تحقیق از مصاحبه ۱۵ به بعد به اشباع رسید و فرایند مصاحبه با نفر ۲۰ به پایان رسید. در جدول زیر مشخصات مصاحبه شوندگان قابل مشاهده است؛

^۲ Purposive Sampling

^۳ Snowball Sampling

^۴ saturation

^۵ Glaser & Strauss

^۶ Strauss & Corbin

جدول شماره ۱- مشخصات مصاحبه شوندگان

ردیف	مصاحبه شوندگان	تعداد	مدرک تحصیلی		
			کارشناسی	کارشناسی ارشد	دکتری
۱	معلمان ابتدایی	۵	۲	۳	-
۲	معلمان متوسط اول	۱۰	۴	۵	۱
۳	معلمان متوسط دوم	۵	۱	۲	۲
مجموع	معلمان مدارس	۲۰	۷	۱۰	۳

جمع آوری اطلاعات با روش مصاحبه نیمه ساختاریافته بود. به طوری که در مصاحبه از فرد پرسیده می شد؛ «با توجه به شیوع ویروس کرونا و جایگزین شدن آموزش مجازی به جای آموزش حضوری و استفاده از فضای مجازی در آموزش، فرصت ها و چالش های آن چیست؟». در ادامه چالش های مرتبط با شبکه ها، معلمان، خانواده ها و دانش آموزان و فرصت های آموزش مجازی مورد بررسی قرار می گرفت. مدت مصاحبه ها بین ۳۰ تا ۴۵ دقیقه متغیر بود. اعتمادپذیری یا مقبولیت یافته ها که اشاره به ارزشیابی اطلاعات با ملاکی خاص است (هومن، ۱۳۸۵)، از طریق درگیری طولانی مدت پژوهشگر با مصاحبه شوندگان و تفسیر داده ها با نظر برخی از مدیران و معاونان و متخصصان تعلیم و تربیت انجام شد.

۵- مفاهیم و مبانی پژوهش

از قسمت های مهم هر پژوهش بازشناسی و تعریف مفاهیم و مشخص سازی مبانی اصلی پژوهش است که به نویسندگان و خوانندگان در درک متقابل و سهولت نوشتن و خواندن کمک می کند. به همین خاطر در ادامه سعی شده است مهم ترین مبانی و مفاهیم پژوهش تعریف و مشخص گردد.

- فضای مجازی

فضای مجازی از جمله مفاهیم است که در دهه های اخیر وارد حوزه های علمی شده و به سرعت تمامی حوزه های یادشده را فراگرفته و تغییرات اجتماعی ناشی از آن در یک رقابت غیرقابل توصیف و خیره کننده سایر متغیرهای اجتماعی تأثیرگذار در تغییرات اجتماعی را درنور دیده است به طوری که تغییرات اجتماعی و علمی با سرعت فزاینده، پیش بینی آینده را با مشکل جدی مواجه کرده است. انتقال فیزیکی به فضای مجازی در دهه های اخیر در زمینه های متعدد اجتماعی صورت گرفته و به مرور زمان زندگی در فضای مجازی به واقعیتی انکارناپذیر تبدیل می شود که به ناچار تمامی نهادهای اجتماعی برای مواجهه با فضای جدید زندگی برنامه ریزی و اقدام می کنند (شیتیلز، ۱۳۸۸: ۲۲).

فضای مجازی فقط مجموعه ای از سخت افزار نیست، بلکه مجموعه ای از تعاریف نمادین است که شبکه ای از عقاید و باورها را در قالب داد و ستد بیت رد و بدل می کنند (دیوید بل، ۲۰۰۱). فضای مجازی درواقع نامی است که تعداد زیادی از کاربردهای امروز فناوری های جدید ارتباطی را دربر می گیرد. این نام نخستین بار بوسیله ویلیام گیbson در رمان نورومانسر (۱۹۸۴) ابداع شد (هولمز، ۲۰۰۵). همان طور که کاترین هایلز (۱۹۹۶) نشان می دهد دیدگاه گیbson خودبخود به وجود نیامده بود و دگرگونی های مبتنی بر فناوری انجام شده در دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ نقش زیادی در ظهور این اصطلاح داشت (به نقل از ویتاکر، ۲۰۰۴).

– آموزش مجازی

یادگیری الکترونیکی، آموزش الکترونیکی و یا دانشگاه مجازی طی سال های اخیر به عنوان^۹ یکی از کاربردهای مهم فناوری اطلاعات و ارتباطات در جهان مطرح بوده است. این نوع آموزش که به عنوان آموزش غیرحضوری و یا مجازی نیز خوانده می شود، روشی نوین در ارائه آموزش با کمک فناوری های نوین و با تکیه بر ابزارهای فناوری اطلاعات است. در آموزش مجازی، آموزش های حضوری به طور کامل شبیه سازی شده و به صورت مجازی و الکترونیکی ارائه می گردند. این شیوه آموزشی به دو صورت همزمان و غیر همزمان امکان برگزاری دارد. در شیوه مجازی همزمان، تبادل اطلاعات میان استاد و دانشجو به صورت زنده و در لحظه صورت می گیرد. آموزش مجازی همزمان امکان بحث و پرسش و پاسخ در حین آموزش و یادگیری را فراهم می سازد. در نوع آموزش مجازی غیرهمزمان، مطالب آموزشی در قالب صوت و تصویر ضبط و جهت برخورداری در زمان دیگر در اختیار دانشجویان قرار می گیرد. این نوع آموزش نیز امکان سنجش و ارزیابی تحصیلی از طریق آزمون و تکالیف را فراهم می سازد (زند، ۱۳۹۹: ۳).

– کرونا

عفونت nCoV-۲۰۱۹، یک آلودگی توأم با علائم تنفسی به کرونا ویروس شناخته شده ی جدید بوده که تصور می شود به عنوان یک ویروس قابل انتقال بین انسان و حیوانات پدیدار شده و جهش یافته باشد یا در غیر این صورت، به گونه ای سازگاری پیدا کرده باشد که امکان بیماری زایی در میان انسان ها را فراهم کند. بیماری در چین پیدا شد و بعد از آن به سرعت در سراسر جهان گسترش پیدا نمود. هرچند قرنطینه ها تاکنون به محدود کردن انتقال بیماری در آنها کمک کرده اند (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۹).

کرونا ویروس (Corona viruses) خانواده بزرگی از ویروس ها و زیرمجموعه کروناویریده هستند که از ویروس سرماخوردگی معمولی تا عامل بیماری های شدیدتری چون؛ سارس، مرس و کووید ۱۹ را شامل می شود (vrc.sbmu.ac.ir). کرونا ویروس در دهه ی ۱۹۶۰م. کشف شد و مطالعه بر روی آن به طور مداوم تا اواسط ۱۹۸۰م. ادامه داشت. این ویروس به طور طبیعی در پستانداران و پرندگان شیوع پیدا می کند. با این حال تا کنون هفت نوع کرونا ویروس منتقل شده به انسان، کشف و شناخته شده است. آخرین نوع آن ها، کرونا ویروس سندرم حاد تنفسی SARS-CoV-2 در دسامبر ۲۰۱۹ در ووهان چین با همه گیری در انسان شیوع پیدا کرد و پس از مدت کوتاهی در سراسر جهان گسترش پیدا نمود (روزنامه عصر ایران). و سازمان بهداشت جهانی در ۳۰ ژانویه آن را به عنوان یک اپیدمی جهانی اعلام کرد (Zhou et al, 2020: 27۰).

۶- یافته های پژوهش

نتایج حاصل از مصاحبه ها و تجزیه-تحلیل داده ها نشان داد که مهمترین چالش ها و فرصت های آموزش مجازی (آموزش غیر حضوری از طریق استفاده از فضای مجازی و بسترهای فراهم شده مانند شبکه شاد و سایر شبکه های مجازی) در دوران کرونا در سطوح مختلف قابل شناسایی است و معلمان به عنوان یکی از گروه های هدف و اصلی در استفاده و سروکار داشتن با آموزش مجازی چالش ها و فرصت های پیش آمده با گسترش آموزش مجازی را در چهار سطح ابزارهای مورد استفاده، معلمان، خانواده ها و دانش آموزان می دانند که در ادامه نظرات آن ها در جداول مربوط طبقه بندی شده است.

^۷ e- learning

^۸ e Education

^۹ Virtual university

جدول شماره ۲- چالش ها و فرصت های ابزارها و منابع آموزش مجازی

ابزارهای آموزش مجازی	چالش ها	فرصت ها
ابزارها و منابع آموزش	یادگیری سطحی، نبود برنامه هماهنگ، سرعت پایین شاد، عدم احراز هویت برخی معلمان و دانش آموزان، عدم تعامل و حمایت سایر وزراتخانه ها از این شرایط، تغییر زمان های آموزش، سردرگمی در استفاده از نرم افزارها، عدم توانایی نرم افزار ملی و خدشه دار شدن غرور ملی، عدم توانایی تدریس دروس کارگاهی و آموزشی، سرعت پایین نت، نداشتن توانایی برقراری تعامل و ارتباط سازنده	استفاده از آموزش مجازی در کنار آموزش حضوری، نگاه مثبت به تکنولوژی، تولید و اشتراک گزاری محتوای مجازی

جدول شماره ۳- چالش ها و فرصت های معلمان در آموزش مجازی

معلمان	چالش ها	فرصت ها
معلمان و مدرسان	عدم برگزاری دوره آموزشی آموزش مجازی و آموزش کار با شاد و سایر پیام رسان ها برای استفاده، نداشتن حافظه کافی گوشی، زیاد شدن آموزش و شبانه روزی شدن آن، عدم کنترل دانش آموز، تخلیه نشدن انرژی آنان، نداشتن سواد مجازی و غافلگیر شدن معلمان، عدم اعتماد معلمان، به خطر افتادن حریم خصوصی معلمان، عدم آمادگی آموزش و پرورش برای آموزش مجازی، تقلب کردن بچه ها. عدم ارزشیابی دقیق و ناتوانی در کنترل آن، نبود زیرساخت مناسب و کمبود پهنای باند اینترنت. تضاد فرهنگی بخاطر تولید محتواها، یکطرفه بودن آموزش، محدودیت معلمان و درگیر شدن تمام زندگی آنان با آموزش و تهدید حریم خصوصی، عدم تناسب محتوا با آموزش مجازی، محتوای کتاب و آموزش ها برای آموزش حضوری تدارک دیده شده اند، نه مجازی، محدودیت دروس عملی و کارگاه، بازدهی کمتر، از بین رفتن زمان معلم، نادیده گرفته شدن این زمان ها، آسان تر جلوه دادن کار معلم	روشن شدن جایگاه معلم و مدرسه و اهمیت آنان، نظارت و خودارزیابی معلمان از خود، بازتاب نقش معلم در جامعه، افزایش سواد رسانه ای معلمان، آشنایی آنان با تولید محتوای مجازی و تدریس به صورت غیر حضوری،

جدول شماره ۴- چالش ها و فرصت های خانواده ها در آموزش مجازی

خانواده ها	چالش ها	فرصت ها
خانواده	نداشتن سواد رسانه ای، وضعیت نامناسب اقتصادی و نداشتن هزینه تهیه گوشی و اینترنت، درگیر کردن	کمک بچه ها در کارهای خانه، افزایش سواد و آموزش مجدد خانواده ها، یادگیری خانواده ها،

امکانات و تمام افراد در آموزش، افزایش نابرابری کاهش ترافیک، کاهش هزینه پوشاک و ایاب آموزشی، درگیر شدن خانواده ها در آموزش و پیدایی ذهاب، حضور پر رنگ در امر آموزش و تعلیم و مشکلات روحی روانی بخاطر سختی شرایط، ایجاد بی تربیت.. میلی و بی اهمیت جلوه دادن آموزش ها، نهادینه نشدن آموزش مجازی برای خانواده ها، عدم پذیرش تجربه جدید آموزش مجازی برای خانواده ها، سواستفاده بچه ها از این دوران و سیر در سایر فضاهای مجازی، نبود محیط مناسب برای آموزش در خانواده، تنش والدین برای کمک به بچه ها در آموزش

جدول شماره ۵- چالش ها و فرصت های دانش آموزان در آموزش مجازی

دانش آموزان	چالش ها	فرصت ها
دانش آموزان	عدم ارتباط رو در رو، نداشتن سواد رسانه ای، نداشتن محیط مناسب برای ارسال صدا و فیلم، نداشتن سابقه و آموزش در زمینه آموزش مجازی، نداشتن امکانات و گوشی، نداشتن حافظه کافی گوشی، زیاد شدن آموزش و شبانه روزی شدن آن، اکتان نشدن بچه ها، دوری از دوستان و همکلاسی ها، آسیب دیدن پایه های ابتدایی بویژه پایه های اول و دوم، استفاده بیش از حد از فضای مجازی، دور زدن آموزش ها، به خطر افتادن سلامت جسمی و روحی، نابرابری در میان دانش آموزان، گرفته شدن تفکر و حل مسئله از دانش آموز بخاطر پاسخ دهی اطرافیان، سردرگمی، نبود برنامه منسجم، آسیب بچه های بدسرپرست، بخطر افتادن قدرت بینایی، درد گردن، ستون فقرات، وب گردی زیاد، بی مسئولیت شدن، تداخل آموزش چند فرزند در یک خانواده،	تکرار یادگیری و مشاهده محتوای آموزشی، کاهش بدآموزی رفتارهای پرخطر در کنش دانش آموزان با یکدیگر، کاهش بیماری های واگیر دار همانند آنفولانز، کمک به خانواده،

۷- جمع بندی و نتیجه گیری

آموزش حضوری و حضور برای تحصیل مهم ترین و پرکاربردترین شیوه آموزش و یادگیری از گذشته تا کنون بوده است، ولی در حال حاضر با شیوع بیماری کرونا و اهمیت سلامتی و رعایت فاصله اجتماعی برای پیشگیری از گسترش ویروس کووید ۱۹، نهادها و موسسات آموزشی مجبور شدند تا از آموزش به صورت مجازی (غیرحضوری) برای ادامه تعلیم و تربیت استفاده کنند. معلمان به عنوان یکی از ارکان اصلی نام تعلیم و تربیت و به عنوان کسانی که در زمان کرونا مجبور به استفاده بیشتر از فضای مجازی و بهره از آن در راستای دنبال نمودن آموزش و تحصیل دانش آموزان هستند. بنابراین آن ها به عنوان گروه هدف مورد نظر بوده و از دید آنان می توان به مهمترین چالش ها و فرصت های پیش آمده با مطرح شدن آموزش مجازی به صورت گسترده، دست پیدا نمود. لذا پژوهش حاضر به منظور دستیابی و شناخت مهم ترین آسیب ها و چالش ها و فرصت های آموزش مجازی در دوران کرونا از نگاه معلمان انجام شد. برای نیل به اهداف پژوهش از روش تحقیق کیفی و از فن مصاحبه استفاده شد. داده های بدست آمده به شیوه تحلیل طبقه بندی و جمع بندی گردید. در کل ۲۰ مصاحبه در پژوهش مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت و داده های حاصله از طریق تأیید پذیری و اعتماد پذیری روایی و پایایی آن ها مورد تأیید قرار گرفت.

نتایج حاصل از طبقه بندی و تحلیل مصاحبه ها نشان داد که چالش ها و فرصت های آموزش مجازی از دیدگان معلمان در ۴ سطح کلی، ابزارهای مورد استفاده، معلمان، خانواده ها و دانش آموزان قابل بررسی می باشد.

در سطح ابزارهای مورد استفاده تأکید همه بر ناکارآمدی و ناتوانی شبکه ملی شاد برای آموزش بوده است. همچنین که بواسطه ی شبکه های مورد استفاده قدرت برقراری ارتباط سازنده ممکن نیست و یادگیری سطحی بوده و سرعت اینترنت نیز به این امر دامن می زند. با این وجود فرصتی که در این رابطه بوجود آمده است، تغییر نگرش به تکنولوژی و فناوری های مجازی و اشتراک گذاری مطالب بوده است.

در رابطه با معلمان مهمترین چالش های مطرح شده را می توان در اموری همچون؛ نداشتن امکانات لازم، نداشتن سواد رسانه ای کافی، عدم برگزاری کارگاه ها و دوره های آموزشی، به خطر افتادن حریم خصوصی آنان، ناتوانی در کنترل دانش آموزان و پیشگیری از تقلب و ... خلاصه نمود. با این وجود فرصت به دست آمده برای معلمان بواسطه آموزش مجازی را روشن شدن جایگاه آنان در جامعه، افزایش آگاهی و آشنایی آن ها با سواد رسانه ای و مجازی، کسب توانایی بیشتر در تولید محتوا دانست. آموزش مجازی برای دانش آموزان نیز چالش های خاص خود را داشت که مهمترین آن ها؛ وضعیت اقتصادی، نداشتن سواد رسانه ای، مشکلات روحی و روانی، مناسب نبودن محیط خانه برای یادگیری، دور بودن از همکلاسی ها و همسالان، اکتان نشدن، استفاده بیش از حد از فضای مجای و ... بوده است که این امر فرصتهایی همچون؛ تکرار مشاهده و یادگیری، کاهش بدرفتاری ها، کنترل و کاهش بیماری های واگیردار همچون آنفولانزا و کمک به خانواده به همراه داشته است.

خانواده ها نیز از چالش ها و فرصت های آموزش مجازی به دور نبوده و مهمترین چالش های آنان از نگاه معلمان؛ نداشتن هزینه و امکانات لازم برای آموزش فرزندان، درگیری ذهنی و روحی با مسائل آموزش مجازی، سوءاستفاده بچه ها از آموزش مجازی و سیر کردن در سایر فضاهای مجازی و ... بوده است که فرصت لازم برای یادگیری بیشتر خانواده ها، کاهش ترافیک، کاهش هزینه های پوشاک و سرویس مدارس و ... را به همراه داشته است.

با چنین شناختی از چالش ها و فرصت های آموزش مجازی و ملاحظات آن ها، باید به این نکته توجه داشت که امروزه ضرورت استفاده از شبکه های مجازی برای عرصه های مختلف حیات اجتماعی انسان لازم بوده و برآن سایه افکنده است، در این میان خانواده ها و دانش آموزان و دانشجویان بیش از پیش احساس می گردد. چرا که با فراگیری بیماری های متعدد و گسترش تکنولوژی های مجازی و سایه افکنی آن ها بر زندگی بشر، استفاده از آن ها به یک واقعیت و امر گریزناپذیر تبدیل شده است و دوری از آسیب های آنان کار چندان ساده ای نیست. ولی می توان با اتخاذ رویکردهای مختلف از جمله بالابردن آگاهی و ارتقای فرهنگ و سواد رسانه ای تا حدی در این مسیر موفق عمل نمود. بنابراین بررسی رویکرد فرهنگی در رابطه با سواد رسانه ای برای همگان و از جمله گروه های مرجع و هدف دراین زمینه می تواند یاریگر و مؤثر باشد.

لذا در رابطه با هر کدام از گروه های نامبرده و چالش های شناسایی شده، پیشنهادات و راهکارهای زیر ارائه می گردد؛ برای ارتقا و برطرف سازی چالش های مرتبط با ابزارهای مورد استفاده پیشنهاد می شود تا عیوب شبکه شاد برطرف شده و همچنین سواد رسانه ای تمام گروه ها و فرهنگ استفاده از ابزارهای آموزش ارتقا یابد.

چالش های معلمان نیز با برگزاری دوره های آموزشی مفید مناسب و همچنین ارتقای سواد و آگاهی آنان و توجه بیشتر از طرف وزارت قابل ارتقا می باشند.

برای دانش آموزان نیز تأمین ابزار مناسب، ارتقای سواد رسانه ای آن ها بسیار مفید و کارساز بوده و لازم است تا آنان برای حفظ سلامتی خود آمادگی بیشتری داشته باشند.

همچنین خانواده ها می توانند با کمک به همدیگر و یاری رساندن به معلمان و دانش آموزان و همچنین افزایش سواد خود در زمینه سواد رسانه ای با آمدگی لازم با این مسائل برخورد کرده و در نهایت با طراحی یک الگوی متناسب با فرهنگ ایرانی در سطوح مختلف فردی، خانوادگی، اجتماعی با در نظر گرفتن شرایط و وضع موجود برای ارتقای سواد رسانه ای و فرهنگ استفاده از فضای مجازی و رسانه ها و ترویج و آموزش آن بواسطه تبلیغات، رسانه ها و همکاری ارگان ها و موسسات مختلف گام های مؤثری برای مدیریت و کنترل چالش ها برداشت.

۸- تشکر و قدردانی

از کلیه همکاران و معلمان گرامی که در انجام این پژوهش همکاری داشتند و محققان را یاری رساندند، کمال تشکر و سپاسگزاری را داریم.

منابع و مراجع

۱. حبی، محمدباقر (۱۳۹۲)، «عملیات روانی و رسانه»، فصلنامه رسانه و خانواده، شماره ۷، قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما.
۲. حسینی، سیدعلی اکبر (۱۳۷۳)، مباحثی چند پیرامون مبانی تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، نشر فرهنگ اسلامی، ج پنجم.
۳. رضایی، علی محمد (۱۳۹۹)، «ارزشیابی از آموخته های دانشجویان در دوران کرونا: چالش ها و راهکارها»، فصلنامه روانشناسی تربیتی، دوره ۱۶، شماره ۵۵، صص ۲۱۴-۱۷۹.
۴. زندی، مجید (۱۳۹۹)، «تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدهای آموزش و پژوهش مجازی در رشته های مهندسی در شرایط همه گیری ویروس کرونا (کووید ۱۹) در کشور»، معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه شهید بهشتی، گزارش خوشه های علمی مبارزه با ویروس کرونا.
۵. سلیمی، سمانه، فردین، محمدعلی (۱۳۹۹)، «نقش کرونا ویروس در آموزش مجازی، با تأکیدی بر فرصت ها و چالش ها»، نشریه علوم تربیتی و روانشناسی، پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی، دوره ۸، شماره ۲، صص ۶۴-۵۱.
۶. سمیعانی، محمد؛ حاجی محمدجواد خشکه، حمیدرضا (۱۳۹۴)، «تبیین فرصت ها، چالش ها و کارکردهای فضای مجازی در ساحت تربیت سیاسی و اجتماعی»، نشریه بصیرت و تربیت اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۳۵، صص ۱۴۵-۱۲۳.
۷. شیتیلز، میشل (۱۳۸۸)، جرائم رایانه ای، مترجم: حسین تراب زاده، تهران: انتشارات کارآگاه.
۸. فرخ مهر، حسین (۱۳۸۸)، مهارت های اثر بخش، چاپ اول، تهران: انتشارات عابد.
۹. قنبری، سیروس، سلطان زاده وحید (۱۳۹۵)، نقش واسطه ای هوش هیجانی در ارتباط بین خودکارآمدی پژوهشی و انگیزه پیشرفت (مورد مطالعه، دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه بوعلی همدان) فصلنامه مطالعات اندازه گیری و ارزشیابی آموزشی، دوره ۱۴، ش ۶، صص ۶۷-۴۱.
۱۰. موحدمحمدی، حمید (۱۳۸۲)، آموزش کشاورزی، تهران: انتشارات موسسه توسعه روستایی ایران.
۱۱. موسوی، سیده مریم؛ فائزه، جعفری (۱۳۹۹)، «آموزش مجازی در دوران کرونا، فرصت ها و چالش ها»، مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در فرآیندهای تعلیم و تربیت، شهرستان میناب، مدیریت آموزش و پرورش.
۱۲. مولایی، قولنجی، یعقوب (۱۳۹۹)، «بررسی چالش ها و مشکلات تدریس فضای مجازی در ایام شیوع ویروس کرونا از دیدگاه معلمان»، مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در فرآیندهای تعلیم و تربیت، شهرستان میناب، مدیریت آموزش و پرورش.
۱۳. هومن، حیدرعلی (۱۳۸۵)، راهنمای علمی پژوهش کیفی، تهران: نشر سمت.
۱۴. یعقوبی، ابوالقاسم و بختیاری، مریم (۱۳۹۵)، «تأثیر آموزش تاب آوری بر فرسودگی تحصیلی دانش آموزان دختر»، فصلنامه علمی پژوهشی، پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی، سال ۴، شماره ۱۳، صص ۵۶-۴۵.

Reference

- ۱) David. B (2001), An introduction to cyber cultures, USA, Routledge.
- ۲) Glaser, B. & Strauss, A. (1967). The discovery of grounded theory, Aldine Publishing Company. Chicago.
- ۳) Holmes David (2005), Communication theory , media , technology and society , London , Thousands oaks , Sage publications
- ۴) Strauss, A. & Corbin, J. (1998). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory, 2nd Edition, Sage. Thousand Oaks, and CA.
- ۵) Whittaker, Jason (2004), The cyberspace handbook, London and New York Routledge
- ۶) WHO. Novel Coronavirus (2019-nCoV): Situation Report--13: WHO website; 2020 [cited 2020 February 3]. Available from: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200202-sitrep-13-ncov-v3.pdf>.
- ۷) Zhou P, Yang XL, Wang XG, Hu B, Zhang L, Zhang W, et al. A pneumonia outbreak associated with a new coronavirus of probable bat origin. Nature 2020;579(7798):270-273.
- ۸)